

Pro osvobozenou akademii

Jindra D.

22. září 2022

Obsah

1	Úvod	3
1.1	K čemu text je	4
1.2	Na vědomost se dává	5
1.3	Zínová etiketa	5
2	Nutnost anarchistického pohledu	6
2.1	Základní principy anarchismu	7
2.2	Anarchismus vs. neoliberalismus	7
2.3	Dvojí úkol před námi	9
3	Teoretické výhrady	10
3.1	Studium, nebo vzdělání?	10
3.2	Studium celoživotní, ne na celý život dopředu	11
3.3	„Nižší“ a „vyšší“ studium	12
4	Konkrétní problémy	14
4.1	Zrušení hierarchie vyučující-studující	14
4.2	Přehodnocení role univerzit jako institucí	15
4.3	Výuka zpět na hlavní kolej	16
4.4	Jiné akademické pozice	17
4.5	Problém s publish or perish	18
4.6	Aplikované vědění	19
4.7	Vzdělání bez bariér a ve vlastním tempu	21
4.8	Neviditelné oběti přílišného tlaku	22
4.9	Příklady jinak fungujících škol	23
5	Shrnutí	25
5.1	Jak tyto změny prosadit?	25

Kapitola 1

Úvod

Akademická marnost (academic futility) je pocit, které může přepadnout studující všech stupňů vzdělání. Je to pocit, že studium člověka nikam nevede nebo že celý studijní obor je k ničemu, že celé studium se má brát jen jako cvičení, kterým si člověk musí protrpět, a pak může žít dál. Tento termín se sice používá ve výzkumu školství, ale když jsem jej jako laik poprvé uslyšel, zahřálo mě u srdce, že někdo precizně pojmenoval pocit, který již dlouho provází studium mě a mých vrstevníků.

Můj pocit akademické marnosti zesilovala i očekávání mého okolí a mediální reprezentace. Už od mala totiž sleduju velké množství anime¹, která se primárně odehrávají ve středoškolském prostředí. V tomto žánru² se středoškolské období považuje za nejhezčí období lidského života, období, kdy člověka netíží práce a užívá si všemožné radosti před tím, než mu zevšední. Zatímco jsem tehdy na obrazovce viděl protagonisty zažívat první lásku, vyhrávat kuchařské soutěže nebo husťácky zabíjet roboty, v reálném životě jsem zápasil s únavou, neschopností organizovat si čas, nečekanými testy a zoufalstvím ohledně toho, jestli si v budoucnu dokážu najít zaměstnání. Mediální zobrazování střední školy jako něčeho veselého na mně tedy vytvářelo tlak, že si taky střední školu musím užívat, a když není vše perfektní, je něco špatně se mnou.

Trochu naděje proti pocitu marnosti mi přinesl nástup na Matematicko-Fyzikální fakultu Univerzity Karlovy, kde jsem začal studovat bakaláře fyziky. Měl jsem tam tehdy hodně přátel a fyziku jsem z doby střední školy už docela hodně uměl, což mi umožňovalo vytěsnit ty nezáživné kusy studia a soustředit se na zábavu a inspiraci tam, kde se jen dala najít. Chtěl bych zde zdůraznit jednu věc: mám opravdový, ryzí zájem o studium fyziky a chtěl bych v tom v dalším životě pokračovat. Vlastně jsem docela ambiciózní, a proto teď studuju obor Physics Msc. na ETH Zürich.

¹O některých anime jsem napsal článek na svůj web: https://jidu.cz/Clanky/Killing_games/index.php.

²Ale také v popkultuře obecně, např. v Harry Potterovi a superhrdinských filmech.

Nicméně po odevzdání bakalářské práce a dokončení státnic mě opět na nějakou dobu přepadl pocit akademické marnosti. Měl jsem pocit, že studium je zaplněno zbytečnými formalitami, formuláři a studentskými fóry, které pomalu a mechanicky, podle pravidel známých jen administrátorům studijního kurikula a systému, pracují za účelem rozkladu duševního zdraví studujících. A taky, že i když ve fyzice něco zajímavého vymyslím, stejně to poslouží jen mocným společnostem³ k tomu, aby upevnily svoji kontrolu nad lidskými životy: jakýkoliv technologický zlepšovák totiž kvůli povaze současného systému spíše poputuje na zvětšení marže zisku vlastníků společností, nikoliv na zvětšení platu nebo zkrácení práce běžných lidí.

Zůstává tedy ve mně podivný, dvojaký pocit. Na jednu stranu si myslím, že studium má nezměrnou hodnotu jak pro studující, tak pro lidské společenství (protože právě díky studiu mohou lidská společenství řešit komplikované problémy a porozumět sama sobě). Na druhou stranu ta konkrétní podoba studia, se kterou jsem se na vysokých školách setkal, jde spíš proti těmto hodnotám. Jakékoliv úspěchy pak vznikají **navzdory, nikoliv díky** systému.

Přesto si ale myslím, že abychom smysluplnosti studia mohli dosáhnout, musíme radikálně přeměnit jeho dosavadní formu. Mým cílem je potřebné změny prozkoumat, a to prostřednictvím **stěžování si a zbožných přání**. Nestavím se do role inženýra budoucnosti, popravdě si chci jen postěžovat a zažehnout naději v to, že jiný svět je možný.

1.1 K čemu text je

Tento text je výlev mé osobní frustrace, mého vzteku. Doufám však, že se mi podařilo svůj vztek nevyplýtvat, ale využít jako hnací sílu k hlubšímu pochopení jeho podstaty. Neboť pochopit a správně popsat věc je první krok k tomu ji změnit.

Jestli máte podobnou frustraci z vysokých škol a akademie, snad vám ji tento text pomůže konkrétněji zformulovat. Netvrdím však, že jsem pro téma našel perfektní koncepční rámec: naopak, mám především pocit zmatení a nedořešených otázek. Nechť je tedy tento text také podnět k vašemu vlastnímu přemýšlení o tom, jak by vysoké školy a akademie šly udělat jinak. Přál bych si, abychom společně přicházeli na to, jak vytvořit lepší svět, a současně pracovali na jeho realizaci.

³Konkrétně ve fyzice výzkum často slouží technologickým společnostem, v geofyzice ropným společnostem, ve (fyzikální) chemii a zdravotnictví farmaceutickým společnostem...

1.2 Na vědomost se dává

- Nejsem expert na vzdělání, nad možnými alternativními způsoby jen hodně přemýšlím, bavím se o tom s ostatními a čtu si ve volném čase knihy.
- Moje zkušenost ze vzdělání je velice omezená: chodil jsem do pražských gymnázií, studoval na pražském MFF UK přírodovědný obor a bydlel u rodičů z peněz rodičů. V současnosti studuju na ETH Zürich, přičemž ze stipendia, takže taky pracovat nemusím.

1.3 Zínová etiketa

Pravděpodobně se ti tento zín dostal do ruky vytištěný. Nezoufej, jestli nemáš čas nebo náladu ho přečíst celý, třeba tě z něj zaujme jenom část – text jsem se snažil členit co nejpřehledněji, aby se v něm dalo orientovat. Po přečtení pak zín můžeš předat někomu dalšímu, kdo by o něj měl zájem. Pokud si ho chceš nechat na památku, můžeš si ho nechat vytisknout sám, k dispozici je na stránce https://jidu.cz/Clanky/Pro_osvobozenou_akademii/osvobozene.pdf. Naposled pamatuj, že důležitější než čtení je však vlastní přemýšlení a debata s kamarády.

Kapitola 2

Nutnost anarchistického pohledu

Při psaní tohoto zínu jsem měl až přehršel materiálu: anekdoty studujících a akademických pracovníků poukazující na kafkovské fungování univerzitní byrokracie, pojednání popisující konkrétní chyby systému a slepé větve výzkumu¹. Problém mi spíš dělalo pochopit, co rozdílná svědectví spojuje, a vytvořit nějaký **konceptuální rámec**. Tj. přijít na historku (chcete-li narativ), která by popisovala, proč k „úpadku“ dochází, vlivem čeho nebo koho, a co se proti tomu má dělat.

Nemyslím si, že nedostatky akademie by šly jednoduše shodit na několik aktérů či vnějších vlivů. Tedy, mohl bych to udělat a určitě dostat přesvědčivou historku – takové vysvětlení by však nemělo moc velkou prediktivní sílu. Místo toho mi připadá silnější akademii neoddělovat od celkové společnosti, naopak ji tam cíleně situovat a popsat v kontextu.

Abych řekl pravdu, nejpřesvědčivější popis společnosti je pro mě anarchistická analýza mocenských vztahů (s marxistickou příchutí) a té se tedy budu držet i pro popis akademie. Tento popis se totiž nesnaží vysvětlit společnost jako výsledek jednání hrstky lidí, kteří jsou buď hodní, nebo zlí, a jdou vzájemně proti sobě. Místo toho se v tomto popisu soustředím na systémy moci, které nejvíc ovlivňují společnost. Dále, vzhledem k tomu, že systémy moci vytvořili lidé, mám také naději na to, že jako lidé je můžeme nastavit jinak, spravedlivěji.

Ať se vám můj konceptuální rámec líbí nebo nelíbí, mějte na paměti, že to je jen konceptuální rámec – tedy historka, která se snaží vystihnout realitu, ale nikdy není přesná. Proto buďte skeptičtí, snažte vyvinout vlastní rámce, a klidně jich porovnávejte několik, abyste zjistili, který se pro každou situaci nejlépe hodí.

¹V mém oboru fyziky např. Sabine Hossenfelder hlasitě kritizuje částicový urychlovač CERN a jeho potenciální rozšíření: <https://www.youtube.com/watch?v=WIMGAF18DVk&t=2s>.

2.1 Základní principy anarchismu

Anarchismus má mnoho definicí², popíšu tedy jen jeden jeho aspekt.

Anarchismus je snaha o **bez-vládní společnost** na bázi **volného sdružování** (free association). Anarchisté vnímají svobodu kolektivně, jako vlastnost společnosti: podle anarchistického pojetí tedy nemůžeme být svobodní, pokud nejsou všichni svobodní. A svobody dosáheme, pokud společnost umožňuje lidem³ převzít kontrolu nad svým životem a jednat v souladu se svými přesvědčeními – **seberealizovat se** (self-actualisation).

Anarchismus je proto odpor proti hierarchiím, tedy proti společenským vztahům, kde jedna strana má nepřírozenou moc nad ostatními. Tj. když jedině lidi s lékařským tréninkem mohou ošetřovat lidi a nikdo jiný ne, je to v pořádku, protože jedině oni to umí dělat bezpečně. Pokud by ale lékaři dostali příliš velkou moc nad ostatními a kvůli ní mohli příliš mluvit např. do městského plánování, je to hierarchický vztah.

Hierarchie fundamentálně omezují možnost lidí se seberealizovat, a proto se je anarchisté snaží odstranit – nebo přinejmenším snížit na co nejmenší možnou úroveň.

2.2 Anarchismus vs. neoliberalismus

Součástí mého anarchistického přístupu je, že musíme **fundamentálně změnit roli a fungování univerzit** ve společnosti. Nestačí pouze trochu změnit jeho pravidla, musíme změnit celou podobu institucí: kdo v nich je, jak se v nich pracuje, co je jejich smysl.

Můžete si říkat: proč je potřeba vymýšlet anarchismus na to, aby člověk zlepšil fungování univerzit atp.? Jistě, nějaké změny jsou potřeba, a možná i velké. Není ale snad potřeba překopávat celé instituce, či je ničit. Dám příklad: mnoho lidí má třeba problém s tím, že si studium nedokáže dovolit. Nestačí jim tedy dát cílené dávky nebo tak něco, a tím se problém vyřeší? Nač jít tou složitou cestou a přehodnocovat role univerzit ve světě?

Takový přístup – reformy systému, které vyladí některé jeho parametry, ale zachovají jeho podobu – nazývám pro stručnost neoliberálním přístupem. Myslím, že je nedostačující, protože mi přijde jako naivní způsob řešení symptomů problémů místo řešení příčin. Např. proto, že lidé, kteří v institucích zůstanou (nebo vůbec samotné školy absolvují), jsou typicky taktéž lidé, kterým instituce vyhovují. Takže se na klíčová

²Pro úvod si můžete přečíst např. tuto brožuru <https://nakladatelstvi.afed.cz/2020/12/anarchismus-pro-zacatecniky/>.

³Anarchisté jsou tedy zastánci pozitivní svobody, viz <https://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/>.

místa v institucích dostanou spíše lidé, kteří je nebudou chtít nějak zásadně změnit: připomínky lidí mimo instituce nejsou vyslyšeny.

Přitom dopad univerzit na lidi – a obzvláště na lidi, kteří na univerzitách z různých důvodů nemůžou být – je obrovský. Mnoho studií⁴ ukazuje, že vzdělávací systém nepomáhá stejnou měrou všem. Naopak, dosažené vzdělání nezávisí na jednotlivci, ale na tom, do jak bohatého prostředí se studující narodil. Vzdělávání tak funguje jako systém na rozšiřování společenských nerovností spíše než opak.

Školy tedy moc nepomáhají jednotlivcům k lepšímu postavení v životě. Jaký má dále vzdělávání efekt? Mnoho kritiků tvrdí, že role nižšího vzdělání spočívá v přípravě mladých lidí na práci vhodnou pro stát a údržbu systému: tak systém vznikl za Marie Terezie a od té doby se příliš nezměnil. Vyšší vzdělání se pak zaštiťuje tím, jak je užitečné pro „lidstvo“, nicméně v realitě díky němu máme zbraně hromadného ničení, chemické zbraně, studie pomáhající fosilnímu průmyslu a všemožné jiné vynálezy, které jsou sice úžasné, ale nesnížily nám pracovní dobu, pouze přidaly profit vlastníkům společností.

Přijde mi nad Slunce jasné, že oficiální vzdělávání v dnešní době není žádná emancipační síla, ale nástroj útlaku. Snažit se vylepšit akademii bez její fundamentální restrukturalizace by tedy znamenalo na nejvyšší zvětšit efektivitu této mašiny. Pravda, existují vyjímeční akademici, kteří status quo kritizují, snaží se budovat lepší budoucnost a jdou proti proudu. Je jich nicméně taková hrstka, že si myslím, že existují spíše navzdory akademii. Rozhodně existence univerzit a tvrdé ekonomické podmínky, které univerzity pomáhají udržovat, brání vzestupu velkému množství chytrých lidí (stačí se podívat na zastoupení menšin v akademii – kdy naposledy jste viděli Romského fyzika?).

Z velkého rozsahu negativního vlivu univerzit můžeme usoudit, že **nejde o selhání několika jednotlivců, nýbrž o důsledek fungování systému** univerzit. Odtud také plyne snaha tento systém změnit.

To byla spousta vzletných slov, ale zpátky k příkladu: proč by studující, který chce akorát příspěvek na studium, měl bojovat za fundamentální změnu toho, co studium znamená?

Za prvé, mnohokrát finanční nedostatek není jediný problém pro studium. Častá je např. diskriminace neurodivergentních⁵ studujících, žen, etnických menšin atp. Pro odstranění všech bariér je třeba zaujmout

⁴V Severní Americe nejvíce koreluje s dosaženým vzděláním místo narození. Místo pak kvůli segregaci v USA koreluje s chudobou což lze vidět např. na [opportunityatlas.org](https://www.opportunityatlas.org). V Česku podobý výzkum dělá např. Daniel Prokop <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/uvod-do-prakticke-sociologie-vzdelavanim-k-nerovnostem-a-polarizaci-spolecnosti-189087>.

⁵Neurodivergentní člověk je ten, který je za fungování svého mozku nějak systémově diskriminován, např.: lidi na autistickém spektru. O tomto tématu doporučuji YouTube video Spider-Man and neurodivergence! od kanálu Thought Slime <https://www.youtube.com/watch?v=ah1h3jTkpBU>.

intersekcionalní přístup, tedy uznat všechny překážky pro studium, a snažit se je odstranit všechny.

Za druhé, i kdyby pouze peněžní dotace pomohla, je naivní očekávat, že ji studující dostane, když si o ní poprosí, nebo ji prosadí např. ve volbách. Nedostatek peněz není podstata problému, ale pouze projev toho, že univerzity jako instituce rozšiřují společenské nerovnosti. Proto nestačí vyřešit tento povrchní problém, jistě existují i další vlivy rozšiřující společenské nerovnosti. Neomarxisticky bych navíc řekl, že existuje důvod, proč studující nedostávají peněžní dotaci, a to je obecný trend rozšiřování společenských nerovností jménem **třídní boj**. Nedostatek peněz je tak projevem hlubšího jevu a tento jev bychom se měli snažit porazit.

Za třetí, akademické instituce jsou ve společnosti důležité a mají velký vliv. Mít možnost se účastnit na jejich provozu a určovat jejich směr má být právo studujícího, když je jejich součástí.⁶ Je hodnota sama o sobě snažit se o to, aby univerzity fungovaly participativněji. Součástí participativnosti je pak neustále vymýšlet znovu a znovu, jakou roli by měla akademická instituce ve společnosti plnit.

2.3 Dvojí úkol před námi

Pokusil jsem se tedy obhájit svůj anarchistický koncepční rámec. Možná zní příliš radikálně – a ano, má radikální aspirace. To však neznamena, že všechny změny musí být skokové. Lze postupovat i po malých kouscích (inkrementalisticky), akorát je třeba kráčet správným směrem.

Máme tedy před sebou dvojí úkol: jednak změnit samotný způsob fungování akademických institucí, za druhé změnit to, k čemu instituce jsou. Chtěl bych zdůraznit, že změna způsobu a smyslu velice propletená, nelze změnit smysl bez změny způsobu a opačně. Měli bychom se tedy snažit o **sjednocení cílů a prostředků**. Proměnu institucí bychom měli dělat anarchistickými metodami, jinak nedostaneme anarchistický výsledek. Tomu se budu na následujících stránkách věnovat.

⁶Tohle se do nějaké míry děje – např. existují akademické senáty, ale ty z mé zkušenosti fungují nedokonalé. Ze své podstaty nemohou moc změnit, protože mají omezenou moc a fungují v rámci byrokratického systému – není ani jejich úkol systém měnit.

Kapitola 3

Teoretické výhrady

Jak bychom měli dle mého anarchistického konceptuálního rámce na účel akademických institucí nahlížet?

3.1 Studium, nebo vzdělání?

Naše samozvaná „Evropská civilizace“ si velmi zakládá na vzdělání. Chlubíme se univerzitami s tradicí, racionálním myšlením, vzdělání také považujeme za univerzální řešení společenských problémů a v neposlední řadě o vzdělání sáhodlouze diskutujeme na státní úrovni, kde se řeší zřizování škol a jejich neustálé selhávání. Tato proklamovaná láska k poznání se mi však zdá poněkud pokrytecká, když vezmu v potaz, jak Evropané systematicky ničili (a ničí) jiné než oficiální, uznávané a vysoce specifické typy vědomostí¹.

To mě vede k myšlence, že v naší společnosti vlastně nejde o vědomosti, ale o vzdělání. Vzdělání vnímáme nikoliv jako celý život kumulovanou moudrost, nýbrž jako razítko za to, že člověk absolvoval prestižní školu nebo se naučil určitý výsek vědění (např. antické filosofie), který přitom opomíjí rozsah toho, co člověk může celkově poznat. Vzdělaný člověk nemusí být nijak užitečný pro běžnou společnost – a často ani není², ale to nevadí, stejně mu vzdělání u ostatních zajišťuje respekt.

Tomuto jevu se odborně říká **kredencialismus**³ neboli společenská nadřazenost lidí, kteří mají nějaký certifikát (credential, štempl nebo i glejt), nad těmi, kteří ho nemají. Certifikátem myslím vysokoškolský diplom, maturita, nebo jiný titul (pan továrník aj.). Na samotné myšlence certifikátů není zas tolik špatného – např. dává smysl, aby mosty navrhovali pouze lidé, kteří prokážou potřebné znalosti. Problém je, že

¹Stačí se podívat na koloniální historii Evropy: třeba doporučuji Youtube kanál Twin Rabbit a jeho video Plains Sign & the Myth of Indigenous Illiteracy https://www.youtube.com/watch?v=pogA7PQCtu_0.

²Jako například Karel Kostka (Cubeca).

³O kredencialismu a jeho roli ve větším hierarchickém systému, meritokracii, pojednává kniha The Tyranny of Merit od M. Sandella.

vlastnictví certifikátu člověku propůjčuje moc i v situacích, kde jeho certifikát v původním smyslu nehraje roli. Např. lidí s vysokoškolským titulem bereme obecně vážněji než lidi bez něj, a to i v oblastech, které ani jeden nestudoval. Projevuje se to pak třeba tím, že ve vládách na celém světě nalezneme minimum lidí bez VŠ titulu⁴ nebo tím, že lidí s humanitním vzděláním považujeme za méněcenné oproti technicky vzdělaným lidem, a tak v ČT neustále pozorujeme panelové debaty ekonomů.

Myslím si, že pokud chceme mít svobodnější studium, je v první řadě potřeba zbavit se kredencialismu a soustředit se na studium jako na nástroj seberealizace, nikoliv jako na nástroj k získání moci. To by nutně znamenalo **úplné zrušení vysokoškolských titulů**. Jejich existence totiž v dnešní společnosti vytváří příliš velkou hierarchii mezi lidmi. Ano, jejich skutečný smysl je dle mého názoru spíše lidi třídit na ty „horší“ a „lepší“ (např. ještě existuje hierarchie titulů mezi různými vysokými školami). U určitých kritických věcí pro fungování naší společnosti (např. správa čistírny vod) stále potřebujeme vědět, kdo má potřebné schopnosti na vykonávání této činnosti. Jenže tituly naprosto nepomáhají zjistit, jestli člověk tyto schopnosti má (i lékaři musí skládat aprobece, nemohou léčit pouze s vysokoškolským titulem) – nahradíme je tedy cílenými certifikáty nebo aprobacemi.

3.2 Studium celoživotní, ne na celý život dopředu

Dle mého názoru nevnímáme pokřiveně jenom koncepci vzdělání, nýbrž i samotný proces vzdělávání. Vzdělávání totiž v praxi vnímáme jako cestu ke vzdělání i za cenu potlačení individuality studujících – výsledek je vmačkávání studujících do jedné konkrétní formy ideálního studujícího. Není pak divu, že spousta lidí proces vzdělávání ukončí brzy či odejde s traumaty⁵. Přitom proces získávání nových vědomostí a jejich aplikace má být spíš zábavná forma seberozvoje.

Klíčovým prvkem pro tuto pokřivenou koncepci vzdělávání je, že probíhá výhradně ve školách nebo podobných institucích. Vzdělávání je tak omezeno místně i časově do jedné často nepříjemné životní epizody, kterou si člověk musí protrpět, ale pak je dostatečně vybaven na život a práci. Obraz studujících na továrním jezdícím pásu z filmu *The Wall* od Pink Floyd tak není moc daleko od skutečnosti.

Musíme proto upustit od vzdělávání jakožto pasivního procesu, který

⁴Neměli bychom vinit jednotlivé lidi žijící v kredencialistické společnosti, že se snaží titul získat. Je to racionální volba pro to, aby měli ve světě lepší uplatnění – bohužel to však má kolektivně špatné projevy. Je potřeba změnit celý systém, ve kterém žijeme.

⁵Samozřejmě, negativní efekty vzdělávání dopadají disproportčně na marginalizované studující. Např. na romy (<https://podcasty.sme.sk/t/8819/odsudeni-na-neuspech-podcast-o-vyclenenych-komunitach>), LGBTQ+, v USA jsou školy často nástrojem kulturní genocidy.

se studujícím děje. Namísto toho navrhuji svobodnější pojetí: studium probíhající nejen ve specializovaných institucích (školách), a to po celý život. Studium dobrovolné a pod kontrolou studujících – tak aby sloužilo ku prospěchu studujících, nikoliv nadnárodních firem, které potřebují nové pracovníky. Studium, do kterého se může zapojit každý, nikoliv jen malá hrstka odborníků.

Vskutku považuju za nutné změnit to, jak se celkově na studium díváme. Mám sice spoustu tužeb a přání, nikoliv však konkrétní recept na to, jak by to mohlo vypadat. Určitě je to proces, do kterého se má zapojit co nejvíce lidí, takže ani nemůžu předpovídat, kam se vyvine. A v jiných místech bude rozhodně probíhat jinak.

Požaduju tedy fundamentální změnu v tom, jak se díváme na vzdělávání a vzdělání. Vzhledem k tomu, že chci změnit, co děláme, chtěl bych také změnit slova, která pro danou činnost používám. Proto místo „studentství“, „chození na univerzitu“, „vzdělávání“ nebo jiných konceptů zvolím v celém textu slovo **studium** jako kýžený stav vzdělá(vá)ní (ale jsem otevřen jiným názvům).

3.3 „Nižší“ a „vyšší“ studium

V současnosti dělíme vzdělání na různé stupně podle složitosti. Vzhledem k tomu, že nemá smysl učit se např. programovat před tím, než se člověk naučí číst⁶, myslím, nezhazoval bych toto dělení úplně. Na druhou stranu, dnes má každý stupeň diametrálně odlišná pravidla a studující v něm mají jinou úroveň svobody. Menší svoboda základních školáků oproti vysokoškolákům mi přijde umělá a myslím, že by se měla odstranit. Přijde mi užitečné směřovat ke studiu jako jednomu procesu, které se nedělí arbitrárně podle stáří, ale dělí se spíše tematicky.

V konečném důsledku si proto myslím, že bychom měli změnit i nižší stupně studia. Zde však hraje roli nejen pokřivené pojetí vzdělání, ale i systémová diskriminace naší společnosti proti dětem. Tuto myšlenku dobře popisuje hnutí Youth Liberation⁷, zde se jí ale nebudu dále zabývat.

Cílem tohoto textu je pro zmenšení rozsahu pokrýt dnešní vysokoškolské studium, takže se dál budu vyjadřovat hlavně k němu. Jen řeknu, že některé aspekty nižších stupňů ovlivňují dění na univerzitách: např. do mé školy chodilo asi jen 30 % žen, a tato disbalance se objevovala

⁶Ne vždycky je ale jasné, jestli nějaké znalosti jsou prerekvizita pro jiné znalosti. Na mojí univerzitě jsme např. měli jeden povinný kurz úvodu do kvantové teorie jako prerekvizitu pro studování „opravdové“ kvantové teorie. Mezi studujícími jsme se shodli, že byl do velké míry zbytečný a nebyli bychom ho absolvovali, kdyby nebyl povinný. Proto mi přijde smysluplné, aby o tom, co je nebo není prerekvizita, rozhodovali studující.

⁷<https://theanarchistlibrary.org/library/i-an-ok-ta-chai-youth-liberation>

už na přijímacích zkouškách. Jistě s tím měla co dočinění naše univerzita, problém byl ale i v nižších stupních vzdělání, kde si myslím, že ženy jsou odrazovány od studia mého oboru (fyziky).

Kapitola 4

Konkrétní problémy

Zatím jsem mluvil spíše obecně. Nyní se ale podívám na to, co konkrétně by šlo udělat ve dnešní situaci, abychom dosáhli lepšího stavu. V této sekci budu prezentovat mnoho konkrétních nápadů, těžko však říct, jak do sebe zapadají.

Jeden důvod, proč zde není zřetelnější celkový obraz mých návrhů, je, že konkrétní uvedení návrhů do praxe by mělo být dílem každé komunity zvlášť – svobodu totiž člověk nemůže dostat, musí si ji vzít. Dále pak musíme mít na paměti, že univerzální recept stěží existuje: jiná prostředí mají jiné podmínky. A také je v pořádku, když jiné akademické instituce budou fungovat jinak: každý má koneckonců své preference.

4.1 Zrušení hierarchie vyučující-studující

Ve školách, a do velké míry i na univerzitách, nyní převládá **frontální** forma výuky, tj. taková forma, kde vyučující jakožto nositel vědomostí studujícím předává fakta k zapamatování formou přednášky, zadané společné nebo vlastní práce, testů a domácích úkolů. Tato forma výuky je ve školách tolik preferována, že jí odpovídá i samotné prostorové uspořádání třídy (či přednáškové místnosti) se zvláštním prostorem pro vyučující a lavicemi studujících, které směřují k vyučujícím. Frontální uspořádání nicméně zvýrazňuje jeden důležitý školní princip: vyskytuje se zde hierarchie mezi vyučujícími a studujícími, potažmo mezi státem/školou a studujícími. Učitel jako zmocněnec státu má za úkol do studujících nalít vědomosti, které byly určeny shora. Často se jedná o věci jako seznamy živočišných druhů, elektronové orbitály, pravopis či matematické vzorce: mechanické postupy a seznamy faktů.

Ale i když se studující má naučit modernější „skills“ jako kritické myšlení nebo finanční gramotnost, pořád nemá volbu v tom, co a jak se bude učit. Dostane prostě od státu určité zadání a musí si ho zvnitřnit pod dohledem učitele. To samé platí pro všelijaké moderní učební metody jako flipped classroom, kdy se studující naučí teorii jako domácí úkol

a ve škole dělají praktické úkoly (běžně je to opačně) – mohou znít progresivně, ale v konečném důsledku slouží jen jako nástroje podporující mocenské rozložení učitel-studující.

Tohle jistě záleží na univerzitě, ale také na tom, jaký titul člověk studuje. Zdá se mi, že v čím pokročilejší fázi studia se člověk nachází, tím víc se hierarchie rozpouští¹ – až se nakonec z člověka stane vědec/učitel, a dostane se na vrchol hierarchie sám.

Spravedlivé by bylo tuto hierarchii rozpustit, vždyť přece i učitel se při učení něco učí. Např. v autonomní škole Zürich² vůbec učitelé nejsou – jsou tam na analogické pozici jen tzv. **moderující** (já sám se do ASZ zapojuji někdy jako moderující, někdy jako studující). Sice na kurzech přednášejí látku a tak dále, ale jsou to studující samotní, kteří se učí, moderující jim v tom má pomoci, nemá vykládat neměnnou pravdu.

4.2 Přehodnocení role univerzit jako institucí

Psal jsem výše, že studium by mělo probíhat celoživotně a nemělo by být omezeno na půdu školy. Přesto si myslím, že univerzity stále mají ve světě místo, jen ideálně jiné než dnes.

Za prvé, univerzity by se měly cíleně zbavovat svého monopolu na učení. V současnosti to totiž vypadá, jako by se jediné poznání vytvářelo tam, a jakékoliv jiné poznání nemělo legitimitu. Samozřejmě to není pravda. V dnešní době i ne-univerzitní entity vytvářejí vzdělávací obsah a díky oblíbenosti vzkvétají (např. YouTube kanály jako 3Blue1Brown³ nebo Podcasty jako Philosophy bites⁴). Dále (převážně technologické) firmy již nepovažují univerzitní titul za jedinou možnou kvalifikaci, existují různé programovací rychlokurzy, které člověka naučí vše potřebné⁵.

Myslím si, že by univerzity měly přijmout, že monopol nemají a aktivně propagovat iniciativy i mimo svou doménu. Např.:

- Vyučující by měli svá skripta dát volně k dispozici na GitLab či obdobnou platformu. Skripta se tak stanou open-source, čímž se dostanou k více lidem a budou vyhledatelná ve webových vyhledávačích. Krom toho platforma GitLab ulehčuje hromadné vylepšování skript. Obdobně by se to mělo stát s jinými akademickými publikacemi.
- Přednášky by měly být nahrávány a umístovány zdarma na YouTube, PeerTube či jinou veřejně dostupnou (tj. i snadno vyhledá-

¹Nejvíce na frontální výuku dle mého názoru trpí základní školy, ale těm se zde nevěnuji.

²<https://www.bildung-fuer-alle.ch/eintrag/englisch>

³<https://www.youtube.com/c/3blue1brown>

⁴<https://philosophybites.com/>

⁵Např. ty od Google <https://grow.google/certificates/>.

telnou) platformu.

- Univerzity by měly propojovat veřejnou („laickou“) sféru a univerzitní sféru tak, aby se mezi nimi pokud možno ztratil rozdíl: mám na mysli aktivity jako korespondenční semináře⁶, podcasty typu Balast⁷, dny otevřených dveří, projekty tzv. citizen science jako třeba sčítání ptactva atp. A nemyslím nyní vlažnou podporu existujících projektů jako poplácání po zádech a proplacení Kofoly a brambůrků: mělo by se jednat o jednu z oficiálních činností univerzity, za kterou lidé dostávají patřičné uznání a peníze.
- Univerzitní knihovny by měly být propojeny s městskými knihovnami (či jinou sítí knihoven).
- Univerzita by měla fungovat jako **library of things**. Tak, jako to nyní funguje v kampusu Hybernská⁸, nicméně hodilo by se to pro specializované pomůcky: aby doslova každý člověk měl přístup k osciloskopu, filmu, výtvarným potřebám nebo pitevním stolům (samozřejmě pokud se zajistí, že zařízení nerozbije).

4.3 Výuka zpět na hlavní kolej

V této sekci se nejspíš projeví to, že mám zkušenost jen ze dvou univerzit, na kterých jsem byl, a neměl jsem moc příležitostí promluvit si s jinými studujícími. Každopádně na MFF UK výuka funguje, mírně řečeno, neprofesionálně. Samotní profesori uznávají, že nemají žádné formální vzdělání o tom, jak učit, že se vše museli naučit tak nějak sami metodou pokus-omyl po sametové revoluci. Kurzy tedy učí sice dobří vědci, ale špatní učitelé: jsou rozšířené historky o učitelích, kteří nechali u zkoušek vyletět i více než polovinu studujících a nikomu (krom studujících) to nepřipadalo divné.

Ale ani seshora není nijak podporováno, aby vyučující uměli učit: zaměstnaní mají v první řadě pozici vědce a jde o to, kolik článků publikují. Dochází tedy k bizarnímu jevu, kdy dobří vědci jsou nuceni učit (mnohdy proti své vůli) a dobří učitelé se na univerzitu nedostanou, protože tam jsou převážně výzkumné pozice.

Řešení akutních problémů je nad Slunce jasné: zavedme dvě pozice, z nichž jedna bude primárně učit a druhá primárně zkoumat. Zařídme, aby vyučující absolvovali kurzy toho, jak učit a dostali za to zapláceno. Na mnoha univerzitách to tak funguje a upřímně netuším, proč to takto nefunguje i na MFF UK.

⁶Soutěže jako např. Výfuk <https://vyfuk.mff.cuni.cz/>, FYKOS <https://fykos.cz/> či mezinárodně Kömal <https://www.komal.hu/home.e.shtml>.

⁷<https://podcastbalast.podbean.com/>

⁸<https://www.libraryofthings.cz/>

Můžeme ale jít mnohem dále a zavést radikálnější změny. Např. i přes stížnosti na frontální výuku vidím hodnotu v přednáškách, kde někdo vysvětluje základní koncepty jako matematická analýza (derivace a integrace). Ta látka je tak základní a standardizovaná, že přednášející pro ní nevymýšlejí skoro nic nového – proč ji tedy v každém semestru musí přednášet znovu fyzický člověk a říkat pořád to samé? Mnohem lepší řešení by bylo přednášku nahrát a pak místo živého člověka uspořádat promítání každý další semestr. Onen člověk by pak mohl mít volný čas nebo mnohem lépe by se mohl zamýšlet nad tím, jak výuku vylepšit. Zároveň by se přednášky o diferenciálním počtu mohly sdílet napříč fakultami: lidé z matematicko-fyzikální fakulty v tom mají znalosti, tak je jen logické, že o tom budou přednášet nejlépe. Naopak jim by se hodila asistence z jiných fakult např. co se týče duševního zdraví.

4.4 Jiné akademické pozice

Když už se akademické pozice rozšíří na „spíše výzkumnou“ a „spíše učitelská“, mohly by se rozšířit mnohem více: mohl by se najmout člověk, jehož úkolem by bylo facilitovat komunitní soužití studujících nebo cokoliv jiného, co by výuku vylepšilo. Univerzity by také mohly mít pozici IT podpory: a nejen neviditelných pracujících, které spravují servery a infrastrukturu, nýbrž lidí, kteří by aktivně zvyšovali povědomí lidí o IT a ukazovali na relevanci IT pro výzkum. Stejně tak by mohly být častější jiné doplňující přednášky či dedikovaní pracující, kteří by přibližovaly oblasti mimo obor s benefitem pro vědeckou činnost. Např. kurzy kreslení přehledných grafů, kurzy prezentace paperů atp.

Např. jsem slyšel, že v humanitních oborech (v mém oboru to není o moc lepší) je na konferencích zvykem pro mluvčí prostě přečíst předem napsaný text. Proč na konference jezdit, když jsou přednášky tak nudné? Mluvčí by měl využít plný potenciál audiovizuálních a interaktivních metod, které 21. století nabízí. A když s nimi neumí, můžou na to být kurzy, či je může vytvořit jiný dedikovaný pracovník, nebo student jiné fakulty jako praxi. Dále, tvorba těchto doplňkových audiovizuálních materiálů by měla být považována za plnohodnotnou práci: je prostě těžké tvořit takové materiály a navíc přinášejí hodnotu, protože ulehčují porozumění.

Jako plnohodnotná práce by měla být také brána popularizační práce, resp. práce, kdy vědci svoje poznatky sdělují ve srozumitelnější formě širší komunitě. Většinou tohle lidé dělají ve volném čase, a pokud z toho mají profit, tak jen proto, že se z nich stávají celebrity. Vědec nemusí být celebrita, aby mohl mluvit k laické veřejnosti, naopak, měla by být práce (některých, těch, kteří chtějí) vědců, aby poznání formulovali do podoby, která je srozumitelná či užitečná i běžným lidem.

Co se týče IT podpory nebo univerzitní infrastruktury obecně, zde mi také přijde obzvláště důležité, aby měla univerzita co největší kontakt s provedení. Aby infrastruktura nebyla nějaká postranní činnost univerzity, ale aby se jí univerzita otevřeně a vážně věnovala. Infrastruktura se totiž sice může zdát sekundární, ale ve smyslu **sjednocení cílů a prostředků** zásadně ovlivňuje běh celé instituce.

Konkrétní příklad: jelikož cíl instituce je něco jako generování použitelných vědomostí, měly by vědomosti být dostupné. Proto musí univerzity co nejvíce využívat free and open source software (FOSS). Nesvobodný software uměle (a zbytečně) zhoršuje svou dostupnost a mění styl vývoje. Např. se mnohokrát stalo, že se univerzita rozhodla použít software, a poté se jeho část dostala za paywall. Dále třeba implementace accessibility features trvá často déle, než by měla, a není vedena lidmi se samotným problémem. Krom toho tento software často vyvíjí korporace, které lákají uživatele na vstup do svého ekosystému – univerzita jim tak zadarmo dělá reklamu a rozšiřuje jejich vliv.

4.5 Problém s publish or perish

I k samotnému výzkumu na univerzitách mám jisté výhrady. Zaprvé je na pracující ve výzkumu vytvářen obrovský tlak, že musejí publikovat papery, jinak přijdou o práci. Tomuto fenoménu se říká **publish or perish** (publikuj, nebo zhyň) a má hluboké negativní důsledky na akademickou kulturu.

Jeho **negativní vliv na dostupnost vědy** vtipně a srozumitelně ilustruje Dr. Glaucomflecken⁹:

- Vědecké časopisy publikující papery mají nezdravě velké marže zisku, ale stojí na neplacené výzkumné práci¹⁰.
- Vědecké články jsou schované za paywallem, takže běžný člověk – a někdy ani pracující ve vědě – k nim nemá přístup¹¹.

K tomuto zaujímám snad nekontroverzní pozici: používejme Library Genesis/Sci-Hub a ArXiv, publikujme náš výzkum pokud možno open-source. Horší výsledek publish or perish mentality je to, že metrikám jako h-index věříme. Věříme, že sice nejsou přesné, ale někde tam je skrytá hodnota, kterou přiřadit můžeme všem, co pracují ve vědě, a tím se určí kvalita jejich výzkumu. Tato hodnota pak nejvíce souvisí s tím, kolik článků napsal.

⁹<https://twitter.com/DGlaucomflecken>

¹⁰Academic Publishing: https://www.youtube.com/watch?v=ukAkG6c_N4M

Academic Journals Doing Crime: <https://www.youtube.com/watch?v=8F9gzQz1Pms> (ohledně open-access)

Nature Needs a Reviewer: https://www.youtube.com/watch?v=1t_b4VKBDhI

¹¹Německo se proti tomu něco snaží dělat: <https://www.nature.com/articles/d41586-018-00093-7>.

Tohle je špatně z mnoha důvodů: za prvé to propaguje logiku „vítěz bere vše“. Máte dobrý h-index, dostanete se k více vědeckým projektům, zvýší se vám h-index, atd. atd. Je to sebeposilující jev a vytváří se tím **kult osobnosti** určitých autorů.

Zadruhé tohle opomíjí pravou podstatu vědecké práce: výzkum je kolektivní proces, na kterém se podílí mnoho lidí, ke článku tedy přispívají i lidé, kteří ho přímo nenapsali. Jsou to např. lidé, kteří zkoumají jinou oblast, takže autorovi se uvolní ruce na zkoumání té jeho. Nebo lidé, kteří nadprůměrně komunikují s ostatními a starají se o sdílení nápadů a o to, aby všichni navzájem věděli, co se děje. Nebo často také ženy, které výzkumníky-muže podporují – nejznámější je příklad A. Einsteina, který za svůj výzkum relativity nepřiznal zásluhy své ženě Milevě Marić, byl mu přímo s výzkumem pomáhala.

Přímá práce na produkci věcí se zve produktivní (zde je to např. psaní paperů). Práce, která udržuje běh produkce (zde např. starání se o duševní zdraví, networking, prozkoumávání slepých větví výzkumu) se nazývá reprodukční¹². Bohužel, tak jako jinde **je i ve vědě reprodukční práce nedoceňovaná** a nechána na členy marginalizovaných skupin.

Poslední problém publish or perish je, že vědci jsou nuceni produkovat papery, aby zůstali zaměstnaní. Často tedy studují něco, co by sami nestudovali, kdyby měli se studiem volnější ruku. Mnohdy je také nejvíce paperů tam, kde je nejvíce peněz – vědci jsou tedy **tlačeni do ziskovosti** vnějšími vlivy.

To se projevuje třeba tak, že se uzavírají celá výzkumná oddělení: např. v Maďarsku probíhá uzavření ideově nevhodných oddělení¹³ a místo toho se tam zkoumá genetická spřízněnost Attily a Maďarů¹⁴, v Anglii i v ČR se také uzavírají humanitní oddělení z nedostatku peněz, i když tato oddělení společnost potřebuje.

4.6 Aplikované vědění

Hlavní problémy vázající se k publish or perish jsou tedy:

- Netransparentnost výzkumu
- Vítěz bere vše

¹²Pojem reprodukční práce (reproductive labour) poprvé představil K. Marx, dnes se o něm mluví nejvíce ve feministickém kontextu. Píše o něm např. magazín Druhá směna: <https://druhasmena.cz/clanky/destigmatizace-nestaci-menstruace-je-soucasti-reproduktivni-prace>.

¹³Mluví se o tom např. zde <https://www.dw.com/en/hungarys-viktor-orban-seeks-to-control-universities/a-57444869>, bohužel se v situaci v Maďarsku detailněji nevyznám.

¹⁴Tato oblast „výzkumu“ se v Maďarsku z ideologických důvodů bohužel doopravdy financuje <https://dailynewshungary.com/genetic-study-proves-hungarians-descendants-huns/>.

- Nedocení reprodukční práce
- Tlak na ziskovost

Pro odstranění systému publish or perish bychom měli přijít s jiným modelem vědy. Měli bychom přehodnotit to, co za výzkum považujeme. Zároveň musíme změnit způsob, kterým vědci dostávají platbu za svůj výzkum – do publish or perish jsou pracující ve vědě tlačeni, protože jinak nedostanou zapláceno a neuživí se.

Tato změna musí nejprve proběhnout v našich vlastních hlavách, nicméně neobejde se bez strukturálních opatření motivovaných touhou po změně. Koneckonců, forma našich institucí způsobuje problémy, tu bychom tedy měli změnit. Cílem by měly být instituce, kde vytvářet etický a hodnotný výzkum není těžké, ale instituce k tomu sama dopomáhá.

Někdo jiný by jistě navrhnul strukturální změny v rámci státu, já si ale myslím, že takové změny nikdy nemůžou přinést úplné osvobození. Stát totiž neberu jako autentického zástupce vůle lidu, myslím, že jeho zájmy jdou proti zájmům většiny obyvatel státu – proto se bude snažit akademické instituce pod svým křídlem vždycky proměnit ve své služebníky. Jak by tedy mohla vypadat **ne-státní, autonomní řešení**?

Jak jsem psal již v sekci o jiných akademických pozicích, výzkum by měl být fundamentálně spjatý s komunitami. Výsledky výzkumu by pak měly prokazatelně sloužit lidem v komunitě, z čehož pak může plynout podpora vědců: pokud výzkum komunitě pomůže, jistě dostane sponzoring. Výsledky výzkumu přitom nemusí nutně být ihned a krátkodobé, jsem si jistý, že i základní výzkum by lidé dobrovolně podporovali ze svých zdrojů, jen musí být jasné, jakým způsobem komunitě může pomoci.

A nesnažím se zde prosadit nějaký druh „anarcho“-kapitalismu: komunitní podpora může probíhat i bezpečně a lidé by si měli uvědomovat, že jedna z rolí výzkumu je také seberealizace lidí zapojených do instituce.

Na praktické rovině se můžeme snažit o založení univerzit jako Work People's College https://en.wikipedia.org/wiki/Work_People's_College (více v sekci 4.9). Jednodušší by bylo založit menší výzkumnou skupinu financovanou za pomoci Patreonu/Liberapay. Úplně nejjednodušší je založit jeden čtecí kroužek nebo seminář. Byť založit takovou autonomní organizaci od nuly je nesmírně náročné, věřím, že se to vyplatí, neboť jedině tak se lze plně vyhnout tlaku státu.

4.7 Vzdělání bez bariér a ve vlastním tempu

Má-li studium probíhat celoživotně, musí se také otevřít co nejvíce lidem a přizpůsobit se jim: a to radikálně. To znamená, že studium by mělo být brané jako práce, protože to je práce. Tj. studující by za něj měli dostat zapláceno tak, aby si mohli dovolit jídlo a domov¹⁵ – v Dánsku je to již běžné.

Dále musí být snaha o zrušení přijímacích zkoušek. Studium by mělo být umožněno komukoliv, kdo o něj má zájem, na základě principu **volného sdružování**. Někde se určitě vyskytují kapacitní problémy: přijetí všech studujících by významně omezilo chod univerzity. Pak dává smysl vytvořit přijímací zkoušky ve formě minimálních požadavků na zvládnutí studia a dále vybrat lidi losem, neboť není žádné kritérium, které by mohlo říct, který studující si studium „více zaslouží“. Takové opatření by mělo být dočasné, měla by být snaha rozšířit studijní kapacity podle poptávky.

Také by nemělo být rigidně definované, co to znamená být studující určité univerzity. Namísto jedné předpokládané doby studia, kterou někteří studující nezvládají a pro jiné je to moc krátká, by měla univerzita explicitně počítat s tím, že různí studující budou studiu věnovat různé množství energie a bude jim to tedy trvat různé časy. Kurikulum by tedy mělo být uspořádané, aby bylo co nejlepší pro co nejširší počet typů studujících. Není nic špatného na tom, že někdo studuje jen na čtvrt úvazku¹⁶ – tak ať je tomu studium uzpůsobené. Koneckonců i nyní mnoho studujících prodlužuje své studium a je to neoptimální, protože to studium tak není navrženo.

V neposlední řadě musí být ze studia odstraněny bariéry pro studující s postižením a pro neurodivergentní studující. Jedná se o fyzické bariéry jako např. schodiště, ale i o jiné věci: někdo potřebuje pomoc s děláním výpisků, někdo se začleněním do kolektivu. Zdá se mi, že snaha o zpřístupnění univerzit tímto směrem musí jít shora i zdola: shora je třeba změnit některé konkrétní předměty, aby neprobíhaly ableisticky a učinit systémová opatření jako linku pomoci pro studující. Zdola je třeba, aby se rozšířily sítě vzájemné pomoci mezi studujícími. Takové sítě již určitě existují spontánně – univerzity by je ale měly explicitně podporovat zdroji ale i uznáním.

Naposled by se měly proměnit zkoušky. Zkouškové období je tradičně obdobím největší duševní nepohody pro studující, včetně mě. Jeden můj spolužák dokonce říkal, že mu zkouškové přineslo větší stres, než když pomáhal v zóně humanitární katastrofy. Není důvod, aby veškerý stres byl na studující kladen v jeden čas, pokud jsou zkoušky nevyhnutelné,

¹⁵Toto by nebylo potřeba v bezpečné společnosti, kde každý má nárok na jídlo a domov. Byť bych do takové společnosti chtěl směřovat, není to předmětem tohoto textu.

¹⁶A i kdyžby někdo nebyl na studium „dobrý“ – pořád by měl mít možnost studovat potažmo dělat vědu.

lze je rozložit, dát více termínů. Zkoušky ale většinou buď nejsou potřeba, nebo jim není třeba přisuzovat takovou důležitost. Z mé zkušenosti stejně známka ze zkoušky je z většiny dílem náhody podle toho, kterou otázku si člověk vytáhne. Chtělo by to věrnější způsob evaluace, a aby evaluace byla zpětná vazba pro studující, nikoliv aby určovala jejich budoucnost. Do toho se počítá i zrušení státních závěrečných zkoušek.

Krom toho zkoušky navrhuji většinou neurotypičtí lidé pro neurotypické lidi. Úlevy pro neurodivergentní lidi jsou nejčastěji ve formě zvětšení časového limitu nebo podobné drobné změny – přitom by v mnoha případech bylo spravedlivější zkoušku úplně změnit tak, aby testovala skutečné znalosti a ne neurotypičnost.

4.8 Neviditelné oběti přílišného tlaku

TW: sebevraždy, sebepoškozování

Chtěl bych, aby tento zín měl spíše feel-good pocit, než aby vyzněl katastroficky, ale jedno téma musím zmínit: **studentské sebevraždy**. Sebevražda je u mladistvých jedna z nejčastějších příčin smrti a tak dává smysl, že je častá i u studentů. Přesto si ale myslím, že sebevraždy nemůžeme odmávnout jako nějaký společenský jev, se kterým se nedá nic dělat. Naopak, prostředí a životní podmínky dle mého názoru tvoří zásadní faktor při sebevraždách. A vzhledem k tomu, že univerzity tvoří obří část života studentů, podílejí se také na míře sebevražd.

Jsou důvody se domnívat, že univerzitní prostředí je pro sebevraždy obzvláště rizikové. Projevuje se to na statistikách, např. podle jedné studie¹⁷ měl jeden z dvaceti studujících myšlenky na sebevraždu, 9 % se pokusilo o sebevraždu a skoro 20 % dělalo nějakou formu sebepoškozování. Časté jsou také sebevraždy na prestižních univerzitách.¹⁸ Příčina je jasná jakémukoliv studentovi s vlastní zkušeností: stres kolem zkoušek (zmiňoval jsem v sekci 4.7), kolem budoucího zaměstnání nebo kolem možnosti ve studiu pokračovat z důvodu nedostatku peněz.

Sebevraždy jsou určitě projevem vlivů přesahujících univerzitní instituce. Také se proto mění počet sebevražd podle regionu a podle genderu – oběťmi sebevražd jsou z valné většiny muži.¹⁹ Přesto ale univerzity mohou situaci zásadně zlepšit – nebo nečinností zhoršit.

Od anarchistických akademických institucí bych si představoval, že **převzmu zodpovědnost za mentální nepohodu svých členů**. Že

¹⁷Článek shrnující studii: <https://www.verywellmind.com/college-and-teen-suicide-statistics-3570768>.

¹⁸Třeba na univerzitě v Cambridge <https://www.theguardian.com/uk-news/2022/jul/11/university-of-cambridge-launches-inquiry-after-five-suspected-suicides>.

¹⁹Díky tomu by sebevraždy měly být i feministické téma: i muži jsou oběti patriarchátu.

budou počet sebevražd a jiných duševních problémů anonymně monitorovat a statistiky zveřejňovat. Že na první místo postaví pohodu studentů a ne nějaká vnější kritéria (to se projeví úpravou kurikula a celého fungování instituce). Pokud navíc budou univerzity propojené s veřejnou sférou, může péče o studující být komplexnější a lepší.

V těchto požadavcích většina dnešních univerzit vážně selhává. Při usilování o změnu univerzit bychom zmíněné požadavky však měli klást na první místo i proto, že pokud se zlepší pozice těch nejzranitelnějších, dopadne to pozitivně i na ostatní. Pokud univerzita odmítne jednat, jasně tím vyjadřuje spoluúčast na krvavém společenském systému, který sebevraždy způsobuje.

Pro čtenáře s myšlenkami na sebevraždu nebo jejich přátele příkládám i odkaz na Českou organizaci Nevypuště duši: <https://nevypustdusi.cz/2021/04/12/prevence-sebevrazd-u-deti-a-mladistvych/>.

4.9 Příklady jinak fungujících škol

Napsal jsem vskutku spoustu návrhů na to, jak by studium mělo probíhat, protože si myslím, že potřebné změny jsou velice rozsáhlé. Možná se vám to zdá příliš, možná vám přijde, že takové změny nejsou realizovatelné. Já osobně jsem velký optimista ohledně možnosti provedení změn. Koneckonců, anarchistický přístup ke školství jsem nevymyslel já, naopak má velkou tradici. Někdy proto pomáhá se podívat na minulé povedené projekty, které člověku můžou dodat naději do budoucnosti ohledně toho, co vše je možné.

Velkou inspirací pro mě byl soubor esejí *Anarchist Pedagogies* (<https://we.riseup.net/assets/219988/anarchistpedagogies.pdf>). Nejen z ní také pro přehlednost vypisuji příklady škol, v minulosti a přítomnosti, které bychom nějakým způsobem mohli považovat za autonomní.

- Escuela Moderna ve Španělsku je příklad dehierarchizované školy fungující ve státním školním systému (<https://emoderna.cl/> více také v *Anarchist Pedagogies*)
- Työväen Opisto (Work People's College; WPC) byla univerzita pro pracující Finské imigranty v USA s vazbami na IWW (více v *Anarchist Pedagogies*)
- Autonome Schule Zürich je škola mimo státní systém, kde kdokoliv může učit cokoliv a kdokoliv se může učit cokoliv. Nejvíc studujících se zde učí jazyky, obzvláště imigranti se zde učí Německy. Já zde moderuji kurz IT (ve škole není pozice učitele, neboť to je příliš hierarchické, místo toho jsou zde moderující). (<https://www.bildung-fuer-alle.ch/>)

- I dnešní univerzity bývají velkou částí disentu. Jako příklady uvedu
 - bytové semináře v ČR před rokem 1989,
 - V Řecku měli policisté základ vstupu na univerzity, a tak jsou univerzity důležité pro organizaci (poslechnout si o tom můžete např. zde v 57. minutě: <https://thefinalstrawradio.noblogs.org/post/2022/08/07/fighting-back-against-displacement-in-greece/>).
- Ze škol vyvěrá také hnutí Fridays for Future. Rozhodně bychom neměli ignorovat spolky studujících jako ostrůvky autonomie na mnoha školách.

Kapitola 5

Shrnutí

Moje požadavky na studium a specificky na fungování univerzit jsou následující:

- Upuštění hierarchického dělení na vyučující a studující
- Upuštění škol jakožto jediného místa učení (school abolition)
- Plná dobrovolnost studia: studium by nemělo být potřeba pro to, aby člověk dostal základní životní potřeby jako jídlo a domov.
- Plně flexibilní kurikulum: studující si sami určují, čemu se budou věnovat.
- Odstranění bariér: zrušení zkoušek a umožnění studia ve vlastním tempu
- Zrušení přijímacích zkoušek a rozšíření kapacit tam, kde je zájem
- Celoživotní studium

5.1 Jak tyto změny prosadit?

Jedna složka snah realizovat alternativní koncepci studia může být tradiční: studentské parlamenty a komunikace s univerzitními funkcionáři. Moc bych se na ni ale nespoléhal, neboť historicky právě tato cesta mnoho změn nepřinesla. Namísto toho navrhuji následující kroky:

- Šíření povědomí o tom, jak by vše šlo dělat jinak prostřednictvím debat a sdílení podnětných materiálů.
- Organizace spolků studujících/akademických pracovníků s podobným názorem: dohromady je jednodušší prosadit nějakou změnu.

Myslím si ale, že úplného osvobození dosáhneme jen vytvořením mimo-univerzitních, vlastních čtenářských klubů či výzkumných kroužků, případně vlastních autonomních výzkumných skupin/škol nezávislých na státu. K tomu bychom měli směřovat, byť se ten cíl může zdát vzdálený.